

Безперечно, знання та впровадження педагогами зазначених вище елементів вербальної та невербальної комунікації повинно в цілому сприяти вдосконаленню процесу комунікації, покращенню взаєморозуміння між учителем та учнем, запобіганню конфліктних ситуацій, конструктивному вирішенню будь-яких проблем.

Література:

1. Бендлер Р., Гриндер Дж. Структура магии: В 2 т. – СПб., 1993. – т.1 – 201 с.
2. Лабунская В.А. Экспрессия человека: общение и межличностное познание: Уч. пособ. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1999. – 608 с.
3. Пасько К.М. Комунікативна майстерність вчителя // Мультиверсум. Філософський альманах: Зб. наук. праць. – К., 2006. – Вип. 56. – С. 210-222.
4. Пиз А. Язык жестов: Что могут рассказать о характере и мыслях человека его жесты. – Воронеж: НПО «Модэк», 1992. – 218 с.
5. Таланов В.Л., Малкина-Пых И.Г. Справочник практического психолога. – СПб.: Сова, М.: ЭКСМО, 2003. – 928 с: ил.
6. Knapp M.L. Nonverbal communication in human interaction (2nd ed). New York: Holt, Rinehart and Winston, 1978.
7. Spiegel P., Machotka P. Messages of the body. New York: The Free Press, 1974.

Annotation

Pasko Kateryna Mykolaivna Features of the use of verbal and non-verbal means of communication in professional activity of a contemporary pedagogue. The article deals with the possibilities and specificity of the pedagogue's use of verbal and non-verbal means of communication, its impact on the optimization of teacher's activity, problems of improvement of the process of intercommunication and rapport with the students.

Keywords: education, verbal, non-verbal, communication, teacher.

Морозов В.В.

Криворізький педагогічний університет

ФУНДАМЕНТАЛЬНІ ЦІННОСТІ ЯК ЗАСАДА ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТИ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ПРОСТОРІ

Базові принципи міжнародного дискурсу щодо освіти на Європейському континенті відображені у Болонському процесі. Він спрямований на забезпечення сумісності освітніх систем і педагогічних технологій, гомогенність систем організації освіти, побудова її на загальнонаціональних та європейських цінностях, насамперед таких як демократизація, гуманітаризація, екологізація освіти, трансляція надбань культури, діалогічність і толерантність. Адже сучасна система освіти виконує загальне призначення – залучення людини до досягнень культури. Водночас жодна культура сама по собі не спроможна охопити всієї багатогранності людського суспільства, створити універсальну систему цінностей. Тому нова парадигма освіти, універсальна за своєю природою, постійно потребує синтезу, діалогу культур як

істотного джерела збагачення і розвитку особистості, формування у неї загальнолюдських цінностей.

Ключові слова: демократизація освіти, Болонський процес, загальнолюдські цінності.

Універсалізація освітніх систем, стимульована Болонськими домовленостями, має свої межі. Вони зумовлені контурами національних систем освіти, які не бажають поступатись власними досягненнями заради загальноєвропейських домовленостей. Відповідальні представники освітніх систем Німеччини, Франції, Великої Британії та ін. країн світу – підписантів Болонських декларацій, – неодноразово заявляли про їх незгоду із необхідністю радикальної ломки власних національних систем освіти на користь загальноєвропейських домовленостей. І це зрозуміло. Національні досягнення в галузі освіти – не лише вузьконаціональне надбання. За умови, що зрозумілість усім членам європейської і світової освітньої спільноти, вони утверджуються як загальнолюдські надбання. А це означає, що, адаптуючи освіту до рівня європейських стандартів, ми маємо розвивати власну освітянську національну традицію, зберігати й обстоювати «педагогічну матрицю» української освіти, вводити її надбання у європейський і світовий освітній простір. Вища освіта XXI століття не стане космополітичною; вона базуватиметься на надбаннях національних систем, що все більш прозоро і зрозуміло будуть делегуватися народам і культурам світу.

Саме тому особливе значення має такий аспект сучасного міжнародного освітнього дискурсу, який складають фундаментальні загальнолюдські цінності (у їх співвідношенні з національними традиціями). Саме на основі цього симбіотичного поєднання вибудовується педагогічний процес. Серед них базове значення у філософській платформі цінностей освіти мають демократія, свобода, толерантність, екологічна безпека, права людини тощо.

Безперечно, важливе значення має той факт, що напрацьовані співтовариством націй провідні міжнародні освітньо-політичні документи проголошують ідеї нового виміру в освіті. За матеріалами Міжнародної комісії з освіти для XXI століття (1996, Доповідь для ЮНЕСКО) цей вимір має базуватися на реальності сучасного світу, пронизаній численними суперечностями між «глобальним і місцевим», «загальним і індивідуальним», «традиціями і сучасністю», «довготерміновими і короткотерміновими підходами», «конкуренцією і забезпеченням прав на рівні можливості», «безпрецедентним ростом знань і здатністю людини їх засвоювати» тощо. На думку Комісії ЮНЕСКО, різноманітність сучасного світу (економічна, соціальна, правова, культурологічна) зробить нереальною гармонізацію стосунків в складних суспільних системах, таких як міжнародний освітній простір. На цьому фоні актуальності набуває висновок Ж. Делора про те, що людство має йти до перегляду етнічних, культурних аспектів освіти і забезпечення кожній людині можливості зрозуміти іншу людину у всій її своєрідності, збагнути світ у його хаотичному русі до певної єдності” [1, с. 6].

Окрім базових документів, що спрямовують розвиток освіти в європейському просторі, заяв міністрів, ректорів, аналітиків та науковців в галузі освіти, існує велика кількість вітчизняних досліджень філософії міжнародної платформи сучасної освіти.

Загальний висновок, зроблений українськими науковцями-педагогами (В. Анрущенко, І.Аносов, О.Галус, О.Глузман, І.Зязюн, В.Кремень, В.Крижко, А.Кузьмінський, В.Курило, О.Мещанінов, О.Цокур) в перше десятиріччя XXI ст. щодо змісту світоглядної підготовки студентської молоді розгортається в царині загальнолюдської наукової, філософської і культурної традиції, методологічного плюралізму, демократизму і толерантності щодо переконань особистості, дискурсу як найбільш ефективного способу впливу на формування світоглядної культури майбутніх педагогічних кадрів. В. Кремень наголошує, що трансформація освіти у світі в цілому, а також в Україні зокрема, – «це не просто зміна полюсів її адекватності параметрам суспільно-політичного життя. Це, по суті, реакція на стратегічні імперативи освіти третього тисячоліття з її орієнтацією не на державу, а на людину, на фундаментальні загальнолюдські цінності, на послідовну демократизацію всього освітянського процесу й усієї освітньо-педагогічної ідеології загалом» [2, с. 27].

Як підкреслюють дослідники, „в умовах швидко мінливого змісту знань, постійного їхнього збільшення зі зростаючими темпами у всіх країнах спостерігається реформування системи вищої освіти за основними принципами:

- неперервність;
- диверсифікація чи багаторівневність;
- фундаментальність;
- інтегрованість;
- гуманітаризація; демократизація;
- гуманізація;
- інтеграція з наукою і виробництвом;
- комп'ютеризація” [3, с. 8].

Сучасна ситуація, яка впливає із суспільно-політичних умов, створила засади для свободи як у теоретичній рефлексії, так і у практичній освітній діяльності, що допускає наявність різних підходів до навчання і виховання. Сьогодення визволяє теоретиків і практиків педагогіки з кайданів тоталітарної освіти. У посттоталітарних європейських країнах науковці визначають такі передумови, які спричиняють розквіт освітньої альтернативності як:

- демократизація освітнього процесу;
- плюралізм педагогічної рефлексії;
- відхід від тоталітаризму і статичності навчальних закладів [4, с. 48].

В умовах глобалізаційних процесів, взаємопроникнення ринків праці та інтернаціоналізації національних економік освіта розглядається як своєрідний ключ до майбутнього економічного процвітання, ефективний засіб боротьби з безробіттям, рушійна сила науково-технічного прогресу та паспорт індивідуального успіху [5, с. 11]. Освіта в сучасному світі перетворилася на дуже важливий чинник утвердження багатого й успішного суспільства, яке використовує потенційні можливості всіх своїх громадян. Це найкраще описав Дж. Гелбрейт у своїй книзі «Успішне суспільство»: «Освіта не лише уможливує демократію; вона робить її життєво необхідною. Освіта не лише формує населення, яке розуміє суспільні завдання; вона водночас утверджує його вимогу бути почутим» [6, с. 9]. Всі педагогічні системи Європи відносять до головних напрямів

розбудови освіти зорієнтованість на успіх, а консервативні підходи не сприяють успішній соціалізації особистості у динамічному і змінному світі. У разі виникнення конфліктних ситуацій слід використовувати всі доступні альтернативи, попереджувати категоричність і однозначність у сприйнятті освітніх явищ [7, с. 31]. Конструкт «Європа знань» (Europe of knowledge) – це «невід’ємна складова зміцнення й інтелектуального збагачення європейських громадян, оскільки саме така Європа спроможна надати їм необхідні знання для протистояння викликам нового тисячоліття разом з усвідомленням спільних цінностей і належності до єдиної соціальної та культурної сфери» [8, с. 34].

Суспільство, яке не тільки змінюється, але й орієнтується на ідеал цих змін, тобто на лідерство в цивілізаційному змаганні, потребує нових освітніх орієнтирів. Завдяки освіті людина стає господарем змін, а не їх заручником. «Громадяни як індивідуально, так і колективно у контексті динамічних, багатокультурних, глобальних змін повинні бути здатними упродовж всього життя здійснювати зміни, а не реагувати на них» [9, с. 22-23]. Як зазначає Е. Гідденс, глобалізація стала можливою завдяки поширенню демократії. За лаштунками експансії демократії, продовжує автор, знаходиться глобалізація. «Ми потребуємо подальшої демократизації існуючих інституцій, і маємо робити це засобами, що відповідають вимогам доби глобалізації» [10 с. 9].

Під демократизацією освіти розуміють її гуманізацію шляхом окреслення моральної мети. На думку М. Фуллана, «на мікрорівні моральна мета освіти полягає у наданні життєвих шансів усім учням, і особливо учням із малозабезпечених сімей, оскільки вони гостріше відчувають потребу в такій підтримці. На макрорівні моральна мета полягає у сприянні освіти суспільному розвитку та демократії. Сильна система безплатних середніх шкіл є необхідною передумовою соціального, економічного та політичного оновлення суспільства. У постмодерному суспільстві, як ніколи досі, покладаються на роль моральної мети в освітніх реформах, вважаючи її визначальною» [11, с. 15-16].

Концепція «Відкритого простору європейської освіти» надає європейським державам нові можливості брати активну участь у процесі інтенсивного піднесення ролі європейського континенту в сучасному світі через покращення й модифікацію освіти для всіх громадян. Тут національні особливості та спільні інтереси можуть взаємодіяти й посилювати один одного для вигод європейської спільноти, її студентів і суспільств у цілому [12, с. 23–24]. У даному ракурсі «важливість освіти й освітнього співробітництва в розвитку й зміцненні стійких, мирних і демократичних суспільств є універсальною й підтверджується як першорядна» [13, с. 25].

Важливою складовою сучасної філософії модернізаційних процесів в системі освіти є принцип демократизації управління, прозорості прийняття рішень, фінансування, перспективного планування. Модернізація управління освітою передбачає, насамперед, його децентралізацію, що успішно реалізується в освітніх системах різних країн світу. Децентралізація у якомусь сенсі є засобом переносу політичних дебатів про якість освіти на нижчі шаблі освітньої системи. Надання більших повноважень нижчим рівням системи означає перекладання на них відповідальності за визначення того, що вони розуміють під якістю освіти, і передача їм прав «володіння» своєю частиною системи. Процес децентралізації часто розглядається як позитивний і неминучий, але

поряд з цим як такий, що породжує свої проблеми. Оскільки саме держава несе відповідальність за забезпечення якості освіти для всіх, потрібна гарантія, що така система дійсно сприяє реалізації даної цілі. За своєю природою децентралізація веде до поглиблення різниць в стандартах шкільної освіти на місцях. Складність розробки стратегічної політики полягає у визнанні, що такі відмінності мають право на існування, і у перетворенні їх у можливості, які сприяють учням реалізувати свій потенціал [14, с.12].

Дискусії щодо альтернативності в освіті підтримуються теоретиками педагогіки, лунають на телебаченні і на шпальтах газет та часописів, звучать на наукових конференціях. У них, з одного боку, відстоюється незаперечне право людини на збереження особистості, аутентичності, індивідуальності, з іншого – прагнення до повернення школі ознак всевладної і авторитетної інституції. Для апологетів альтернативної педагогіки аргументами виступають плюралізм, толерантність, максимальна індивідуальна свобода, права людини, особиста ініціатива в процесі навчання і виховання, вільний ринок і конкуренція, які приводять до опору існуючим стандартам (перш за все, формалізові, авторитаризму та консерватизму). Для її противників згадка про альтернативність – це спроба відійти від «нормальності», стандартності, покори і дисципліни як обов'язкових для всіх суб'єктів навчального процесу. Запровадження основних положень Болонського процесу передбачає врахування національних підходів до організації навчання, змісту освіти, традицій у підготовці майбутніх фахівців з вищою освітою. У багатьох керівних європейських документах, щодо розвитку вищої освіти зазначається, що університети в значній мірі повинні зберігати свої власні традиції, надбання, досвід.

Тому понятійним віддзеркаленням та фокусом ціннісного дискурсу освіти може бути доволі вже вкорінене в наш науковий лексикон поняття «толорантність», яке, за визначенням ЮНЕСКО, є «єдністю в різноманітті», обов'язком сприяти утвердженню прав людини, плюралізму, демократії та правопорядку. На думку В. Андрущенка, своїм змістом толорантність передає освітянські проблеми, а отже, оголює та загострює завдання педагогічної науки [15, с.13]. Відомий футуролог А. Тоффлер серед викликів для сучасної освіти називає «підтриманням гомогенності освіти», за умов коли «суспільство летить до гетерогенності» [16, с. 335] Серед можливих шляхів зняття суперечності між необхідністю різноманіття та необхідністю спільних точок А.Тоффлер називає «поділ в процесі освіти даних і навиків» [17, с. 335]. Він обстоює ідею поєднання «варіативності інформації», що її отримують студенти та «єдності навиків людської комунікації та соціальної інтеграції» [18, с. 337]. На думку автора, такий підхід збереже суспільство як таке, уможлививши при цьому значну різноманітність варіантів «надвибору».

Сучасна система освіти виконує загальне призначення – залучення людини до досягнень культури. Освіта – викладання учням знань, освоєння ними системи наукових знань, причому системи, що створює відносно повну картину природи суспільства, мислення. Освіта завдяки системності, іншими словами, завдяки викладанню взаємоз'язаних основ наук формує в учнів, студентів уміння підійти до аналізу речей і процесів з різних позицій, охопити речі і процеси з ряду боків. Жодна культура сама по собі не спроможна охопити всієї багатогранності людського суспільства, не спроможна

створити універсальної системи цінностей планетарного характеру. Нова парадигма освіти, універсальна за своєю природою, постійно вимагає синтезу, діалогу культур як суттєвого джерела збагачення та розвитку особистості [19, с. 89]. Якщо в ХХ столітті освіта своєю метою вважала залучення індивідів до цивілізаційних здобутків через засвоєння наукового знання, то в ХХІ столітті вона вбачає свою мету в залученні їх до здобутків національної та світової культури. На зміну ідеалу ерудованої людини приходить ідеал висококультурної людини [20, с. 302].

Як зазначає О. Рогова, в процесі оновлення освіти, потрібно руйнувати не ціннісний досвід, набутий людством до теперішнього часу, а оцінити та вдосконалити форми, в яких цей досвід втілено. Змістовна сторона ціннісного орієнтування в даний час значною мірою ігнорує пріоритет загальнолюдських цінностей у реальній практиці [21, с. 58].

Характерна риса сучасного етапу розвитку системи є пошук нового міжпредметного полікультурного діалогу. Діалогічне мислення, яке постає метою такого інтегративного міждисциплінарного підходу, сприяє формуванню нової світоглядної позиції, базованої на визнанні різноманітності світу, багатогранної складності соціокультурних процесів. Процес сприйняття і свідомого осмислення іншого культурного простору не лінійний, а швидше багатовекторний. Діалогізація змісту особистісно-орієнтованого освітнього простору базується на принципі діалогу культур різних історичних епох (досвід школи діалогу культур) і діалогу різних національних культур на одному часовому зрізі. У цьому контексті особливо значущі взаємозв'язки зарубіжної та української літератур, адже зміст сучасної гуманітарної освіти найбільшою мірою зорієнтований на забезпечення оптимального балансу між локальним і глобальним, між власним і спільним, «своїм» і «чужим», на основі якого людина, формуючись як патріот своєї країни, може усвідомлювати реалії цілого світу, бути здатною жити і діяти в ньому, нести за нього власну частку відповідальності.

Система освіти репрезентує функцію культурної легітимації, відтворюючи демаркацію між тим, що має бути засвоєним і трансльованим, і тим, що на це не заслуговує. Легітимація засобів продукування людини є надто складним завданням, потребує додаткових рефлексивних зусиль та раціонального пояснення, хоча лише ним не може вичерпатися. «Естетичне виховання» (Ф. Шиллер) в західноєвропейській культурі відносилось не до родових інстанцій легітимації (стандартів класичної освіти), специфічних інстанцій (переважно професійного характеру). Некласична культура формує свої вимоги до життєвого світу, зокрема для процесу формування людини, яким в сучасному соціумі є освіта [22, с. 160].

Ще у ХХ ст., коли ознаки всесвітньої екологічної кризи досить промовисто заявили про себе, постала необхідність вироблення стратегії та новітніх способів життєдіяльності людини на планеті. Так з'являється вчення про ноосферний тип господарювання, який ґрунтується на теоретичних засадах науки про біосферу В. І. Вернадського та вченні про ноосферу П. Тейяра де Шардена. Саме тому у численних наукових та офіційних документах щодо освіти, зазначається що важливо розкрити перед майбутніми поколіннями аксіологічні переваги органічного над механічним, природного над штучним, етнічного над світовим, живого над віртуальним та ін. Оптимістичний

прогноз академіка В. Вернадського вселяє надію на те, що: «Всі страхи і міркування обивателів, а також деяких представників гуманітарних і філософських дисциплін про можливість загибелі цивілізації, пов'язані з недооцінкою сили і глибини геологічних процесів, подібних до того, що ми нині переживаємо, переходу біосфери в ноосферу». Ці висновки вченого підтвердили також і математики, палеонтологи, геологи, історики й філософи ХХ–ХХІ ст., які дійшли одностайності в тому, що геологічно біосфера переходить у новий стан — ноосферу [23].

Як вважає Ф. Фукуяма, до традиційного переліку об'єктів освіти та проблем соціального життя необхідно також додати нові проблеми, породжені сучасними біотехнологічними викликами та загрозами самознищення людини як біологічного виду. Через призму нового знання, що з'явилося за останнє десятиліття, а саме: про можливості штучного втручання в геном людини, зміни людських молекул ДНК, модифікації людських фізичних і психічних якостей та ін., завдання етнічної екології набувають виняткового стратегічно-оборонного значення й актуальності, а саме невідкладного правового втручання в цей досі неконтрольований процес [24, с. 38]. Такий блискавичний технологічний стрибок змушує й освітян до радикального переосмислення усієї системи навчання і виховання, де пріоритети мають бути зосереджені на класичних рятівних гуманотехнологіях, у центрі яких завжди були і є людина, нація, земля, екологія, культура [25].

У працях вчених, що представляють гуманістичне розуміння освіти (в т. ч. вітчизняних – С. Гнатенко, М. Євтух, Г. Троцько, Г. Шевченко та ін.) наголошується на необхідності використання широких функціональних можливостей вищої школи у збагаченні понять та уявлень студентів про громадянські цінності, естетичному одухотворенні студентської молоді та її ставленні до навколишнього дійсності, формуванні системи громадянських поглядів та переконань. При цьому у науково-педагогічних дослідженнях наголошувалося на тому, що можливості вищої освіти у здійсненні виховання молодих людей є такими, що дозволяють вирішувати широкий спектр питань, пов'язаних з формуванням у молоді свідомості (почуттів, знань, понять, уявлень, поглядів, переконань, ідеалів, позицій, світогляду), а також активності (інтересів, орієнтацій, потреб, діяльності, поведінки, організації повсякденного життя, спілкування, праці, навчання, творчості). Освіту можна вважати спрямованою на інтереси особистості, якщо через неї можна розв'язувати такі завдання, що мають безпосередній зв'язок із цінностями:

- гармонізувати стосунки людини з природою через засвоєння сучасної наукової картини світу;
- стимулювати інтелектуальний розвиток і збагачення мислення, творчість через засвоєння сучасних методів і засобів наукового пізнання;
- керуючись тим, що людина живе в суспільстві, домогтися її успішної соціалізації через занурення в наявну культуру, зокрема й техногенну, у комп'ютеризоване середовище;
- враховуючи, що сучасна людина живе в умовах насиченого активного інформаційного середовища, навчити її жити в його потоці, створити умови для безперервної освіти;

■ зважаючи на інтегративні тенденції розвитку науки й техніки та потребу в новому рівні наукової грамотності, створити умови для здобуття широкої базової освіти, яка дасть змогу доволі швидко переходити до суміжних галузей професійної діяльності. Таким чином, найважливішою метою діяльності освіти при цьому підході, постає позитивно соціалізована особистість, громадянин, який має високу кваліфікацію, професійну етику, спроможний успішно діяти в умовах динамічно змінюваної ситуації, який продовжує і розвиває кращі риси національної інтелігенції [26].

Освіта сьогодні ставить перед собою нове завдання — сформувати в учня вміння вчитись. В шкільній освіті сьогодні домінують такі тенденції, як запровадження основного ядра знань, своєрідного базового мінімуму, на якому вибудовується подальший комплекс знань, вмінь, відношень, навичок, компетентностей; формування цілісного сприйняття світу; оновлення змісту традиційних дисциплін; запровадження нових нормативних і спеціальних курсів. Зміст суспільних та природничих наук (дисциплін) сьогодні спрямований, насамперед, на збереження оточуючого середовища, формування культури миру, вирішення етнічних та міжконфесійних конфліктів, полікультурності та толерантності, гуманістичних цінностей, громадянських якостей людини, її демократичного світогляду. Важливим компонентом змісту освіти в економічно розвинених країнах є цінності, стиль і культура життєдіяльності європейського суспільства, ринок праці в цьому регіоні [27, с.8].

Література:

1. Делор Ж. Освіта – справжній скарб / Жак Делор // Шлях освіти. – 1997. – № 3. – С. 2-6.
2. Кремень В. Г. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати : [монограф.] / В. Г. Кремень. – К. : Грамота, 2005. – 448 с.
3. Мещанінов О. П. Основні ознаки та проблеми розвитку вищої освіти / О. П. Мещанінов // Наукові праці : науково-методичний журнал. – Т. 46. Вип. 33. Педагогічні науки. – Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2006. – С. 7-13.
4. Tyrala P. Poprzez alternatywnosc do edukacji rozumu / P. Tyrala // Pedagogika alternatywna : dylematy teorii / red. nauk. Bogusław Nliwerski. Jydu-Krakow: Impuls, 1995. – S.47-53.
5. Андрущенко В. П. Філософія освіти ХХІ століття: пошук пріоритетів / В. П. Андрущенко // Філософія освіти. – 2005. – № 2. – С. 5-17.
6. Фуллан М. Сили змін. Вимірювання глибини освітніх реформ / М. Фуллан. – Львів : Літопис, 2000. – 272 с
7. Заболотна О. Альтернативна освіта як предмет наукового дискурсу у вітчизняному та зарубіжному педагогічному просторі / Оксана Заболотна // Порівняльно-педагогічні студії – 2009 – №1. – С. 31-37.
8. Спільна декларація міністрів освіти Європи. Болонья, Італія, 19 червня 1999 року // Болонський процес: Документи / Укладачі: Тимошенко З. І., Гапон А. М., Палеха Ю.І.–К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2004. – 169 с.
9. Фуллан М. Сили змін. Вимірювання глибини освітніх реформ / М. Фуллан. – Львів : Літопис, 2000. – 272 с.
10. Гіденс Е. Нестримний світ: як глобалізація перетворює наше життя / Ентоні Гіденс ; [пер. з англ.]. – К.: Альтерпрес, 2004. – 100 с.
11. Фуллан М. Сили змін. Вимірювання глибини освітніх реформ / М. Фуллан. – Львів : Літопис, 2000. – 272 с.

12. Спільна декларація про гармонізацію архітектури європейської системи вищої освіти // Болонський процес у фактах і документах (Сорбонна – Болонья – Саламанка–Прага – Берлін) / Упорядники: Степко М. Ф., Болюбаш Я. Я., Шинкарук В. Д., Грубінко В. В., Бабин І. І. – Тернопіль: Вид-во «Економічна думка» ТАНГ, 2003. – 60 с.
13. Спільна заява (декларація) європейських міністрів освіти. Болонья, Італія, 19 червня 1999 року // Болонський процес у фактах і документах (Сорбонна – Болонья – Саламанка – Прага – Берлін) / Упорядники: Степко М. Ф., Болюбаш Я. Я., Шинкарук В. Д., Грубінко В. В., Бабин І. І. – Тернопіль: Вид-во «Економічна думка» ТАНГ, 2003. – 60 с.
14. Андрущенко В. П. Філософія освіти XXI століття: пошук пріоритетів / В. П. Андрущенко // Філософія освіти. – 2005. – № 2. – С. 5-17.
15. Андрущенко В. П. Філософія освіти XXI століття: пошук пріоритетів / В. П. Андрущенко // Філософія освіти. – 2005. – № 2. – С. 5-17.
16. Тоффлер А. Футурошок / Алвин Тоффлер; [пер. с англ.]. – СПб. : Лань, 1997. – 464 с.
17. Тоффлер А. Футурошок / Алвин Тоффлер; [пер. с англ.]. – СПб. : Лань, 1997. – 464 с.
18. Тоффлер А. Футурошок / Алвин Тоффлер; [пер. с англ.]. – СПб. : Лань, 1997. – 464 с.
19. Романенко М. І. Освіта як об'єкт соціально-філософського аналізу ; [монограф]. / М. І. Романенко. — Дніпропетровськ : Вид-во «Промінь», 1998. – 132 с.
20. Рижак Л. В. Ідентифікаційна функція освіти в Україні в умовах глобалізаційної інтеграції / Л. В. Рижак // Матеріали II Ірпінських міжнародних науково-педагогічних читань. – Ірпінь, 2004. – С.298-304.
21. Рогова О.Г. Аксиологічний аспект гуманітарної парадигми освіти / О.Г. Рогова // Грані – 2010 – 4 (72). – С. 56-59.
22. Павлова О. Трансформація освітніх стратегій у неklasичній естетиці / О. Павлова // Філософія освіти. – 2007. – № 1(6). – С. 159 – 168.
23. Крисаченко В. С. Екологічна культура: теорія і практика [монограф.] / В. С Крисаченко. – К.:Заповіт, 1996. – 352 с.
24. Фукуяма Ф. Наше постчеловеческоебудуще. Последствия биотехнологической революции / Ф. Фукуяма [пер. с англ.]. – М.: ООО «Издательство АСТ», ОАО «ЛЮКС», 2004. – 349 с.
25. Лозко Г. Ноосферний та етноекологічний дискурс освіти в умовах трансгуманітарних викликів Життю / Г. Лозко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ou.org.ua/index.php/bogoznavstvo/statti/145-noosferniy-ta-etnoekologichniy-diskurs.html>
26. Свірень М. Вищий навчальний заклад як соціально-культурна система: від концепції до практики / М. Свірень, С. Барабаш [Електронний ресурс] // Персонал — 2005. — № 6. — Режим доступу : <http://www.personal.in.ua/article.php?id=37>
27. Андрущенко В. Вища освіта у пост-Болонському просторі: спроба прогностичного аналізу / Віктор Андрущенко // Філософія освіти. – 2005. – № 2. – С. 6-19.

Annotation

Volodymyr Vitaliyevych Morozov Fundamental values as a basis of organization of education in the European space basic principles of international discourse on education in the European continent were displayed in the Bologna process. It is aimed at ensuring the compatibility of educational systems and pedagogical technologies, homogeneity of systems of organization of education, building it on the nationwide and European values, such as democratization, humanitarization, ecologization of education, broadcast of culture, dialogue and tolerance. Contemporary system of education carries out a general function – involvement of a human in the achievements of the culture. At the same time no culture itself is able to cover all diversity of the human society, create a universal system of values. Therefore a new

paradigm of education, which is universal in its nature, constantly needs synthesis, dialogue of cultures as a substantial source of enrichment and development of a personality, forming of common values in it.

Keywords: *democratization of education, Bologna process, common values.*

Кода Н.В.

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

ВОСПРИЯТИЕ ВРЕМЕНИ В КОЛЛЕКТИВНОМ СОЗНАНИИ СРЕДНЕВЕКОВОЙ ЕВРОПЫ

Статья посвящена исследованию таких парадоксов восприятия времени в коллективном сознании средневековой Европы как сосуществование циклического времени аграрного общества в противовес линейным схемам церкви и зарождающегося города, а также феномен не-значительности и не-реальности времени наряду с грядущим царством вечности. В статье рассмотрена проблема восприятия времени как «кончающегося времени» в связи с датированным концом света. Указанных проблем касались такие исследователи Средневековья как Ж. Ле Гофф, М. Бахтин, А.Гуревич, Й. Хейзинга, М. Блок, на работы которых мы опирались в нашей статье.

Ключевые слова: *время, Средние века, сознание, коллективное сознание, религиозное сознание, цикличность, вневременность, безвремяе.*

Актуальность темы.

От особенностей восприятия времени во многом зависят существенные характеристики человеческой жизни, бытийственные основы существования индивида и его отношения к миру. В этом аспекте изучения понятия времени период Средневековья имеет непреходящий научный интерес, обусловленный особенностями социально-культурной и духовной жизни средневекового общества, в котором продолжало одновременно существовать восприятие цикличности времени, сформированное при родовом строе, с пониманием линейности времени, его взаимосвязи с причинно-следственными зависимостями, понимание конца времени и постепенного формирования внутреннего психологического времени. Изучение парадоксов восприятия времени в средние века продолжает оставаться актуальным для теоретического осмысления не только философии, но и культурологии, истории, социологии, обществознания, поскольку все выше названные формы восприятия времени продолжают существовать и в настоящее время, приобретая свои специфические особенности, связанные с феноменами XX – XXI веков.

Анализ исследований и публикаций. В нашем исследовании было охвачено несколько противоречивых и парадоксальных аспектов восприятия времени коллективным сознанием Средневековья, опираясь на работы Ж. Ле Гоффа, М. Бахтина, А.Гуревича, Й. Хейзинги, М. Блока.